Стефани Стори

Рафаело, художник в Рим

София, 2023

Преводът е направен по изданието:

Stephanie Storey
Raphael, Painter in Rome

Copyright © 2020 by Stephanie Storey

This translation published by arrangement with Skyhorse Publishing, Inc.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any manner without the express written consent of the publisher, except in the case of brief excerpts in critical reviews or articles. All inquiries should be addressed to Arcade Publishing, 307 West 36th Street, 11th Floor, New York, NY 10018.

Arcade Publishing® is a registered trademark of Skyhorse Publishing, Inc.®, a Delaware corporation.

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Венера Атанасова, превод, 2023
© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1202-0

Стефани
Стори

Рафаело, художник в Рим

Превод от английски
Венера Атанасова

ИЗТОК
ЗАПАД

Посвещавам на родителите ми
Стив и Кати Стори за това,
че винаги държат връвта на хвърчилото.

Бележка от автора

Въпреки че тази книга е художествена измислица, историята се основава на десетилетни изследвания на изкуството на Италианския ренесанс и на реалния живот на Рафаело Санти от Урбино – художник на двама папи и най-яростния съперник на Микеланджело през годините, свързани с тавана на Сикстинската капела.

Препоръчвам ви да прочетете този роман, като имате на разположение компютър, таблет или смартфон, за да можете да потърсите описаните картини и други произведения на изкуството. Преживяването от прочита на тази книга се засилва значително, когато е подкрепено с визуално онагледяване. Като използвате имената на художниците и названията (или кратките описания) на творбите, представени в текста, едно бързо търсене в гугъл трябва да ви отведе до точното изображение.

Пролог

Рим. Март 1520 г.

Защо Микеланджело винаги става герой?

„Мизерстващ скулптор, без подготовка в изкуството на стенописа, принуден от своенравен папа да изостави любимия си мрамор и да изрисува някакъв жалък таван, преодолява огорчението и пречките и създава божествен шедьовър...“

*Sì certo**, вие сте развълнувани от историята. Трогнат съм от това.

Обаче не вярвате, че той е изрисувал този таван, като е лежал по гръб, нали? Как се е промъквал навътре и навън, като тялото му е било само на една ръка разстояние от тавана, без да размазва боята през цялото време? И как се е премествал? Като е мърдал насам-натам лопатките и задните си части? Може би веднъж или два пъти, когато се е сблъсквал с някоя особено остра извивка на спандрел**, той е нямал друг избор, освен да легне по гръб за няколко минути, но нека веднага да погребем този мит. Микеланджело е рисувал като всички нас – изправен. Не ми ли вярвате? Вижте собствените му рисунки. Той е скицирал себе си, рисувайки този таван, с отметната назад глава, протегната над главата ръка, *стоящ на краката си*. Така че не, Микеланджело не е бил някакъв покорен герой, принуден да лежи по гръб от непреклонен папа.

Не му се сърдя за тази история. Иска ми се само да се бях сетил за нея.

Кажете ми, *per favore****, че не вярвате, че мразеше да рисува. Да, Микеланджело често повтаряше лъжата като Никейския символ на вярата, но това не я прави истина. През четирите години, в които рисуваше в Сикстинската капела, без изобщо да вае мрамор, той продължи да подписва писмата си с „*Микеланджело*, скулптор в *Рим*“, сякаш толкова много мразеше да рисува, че не можеше да се на-

---

* Да, разбира се (ит.). [Всички бележки под линия са на преводача.]

** Приблизително триъгълно пространство, обикновено срещано по двойки, между върха на арка и правоъгълна рамка.

*** Моля! Ако обичате! (ит.)

рече художник. Обаче влизали ли сте в Сикстинската капела в някоя тиха вторнична сутрин и гледали ли сте онези цветове? *Santa Madonna**, какви цветове. И вие ли бяхте развълнувани до сълзи? Сега ми кажете, че е могъл да нарисува такова нещо, докато го е мразел. Това ли казвате на децата си? Намерете нещо, което мразите, насилете се да го направите и хоп – шедьовър!

Знам какво говорят хората за мен. Казват, че Рафаело Санти от Урбино е идеалният придворен: учтив, великодушен, смирен. Казват, че съм се родил с толкова щастливо лице, че нищо не ме безпокои. Казват, че привлекателната ми външност отразява вътрешната ми красота. Казват, че талантът ми идва отвътре, че всичко ми се удава лесно. Ала не ме лишавайте от моята човечност, защото ме бива да играя роли. Обзалагам се, че вие също го правите, понякога се усмихвате дори когато се чувствате зле, така че не ми оспорвайте тази основна човешка способност. В реалния живот никой не може да бъде толкова великодушен, лоялен и чаровен, на какъвто се преструвам. Никой.

Представяте си ме, ако изобщо си ме представяте, така, както ме описва той, нали? Стоящ на заден план, лесен за забравяне, лесен съперник за побеждаване. Когато погледна назад към онези години, аз също си представям събитията така, както ги разказва Микеланджело – той в центъра, аз в ъгъла.

Пресвета Богородице, това правя, нали? Всичко, което той прави, е да се превърне в герой на собствената си история – мога ли да го обвинявам за това? – но защо упорствам да го направя герой в моята? Как мога да очаквам някой друг да каже, че съм най-великият художник в историята, ако аз самият не мога да го кажа? Има ли версия, в която аз да бъда героят? Или всеки път той се оказва победителят?

* Света Богородице! (ит.)

Глава 1

7 февруари 1497 г., Флоренция

Първия път, когато видях Микеланджело, не си спомням да съм го виждал, но той се кълне, че сме се виждали, и сме говорили за това толкова много пъти, че не искам да споря повече по този въпрос. Така че, направете ми услуга, някъде по време на следващата част вмъкнете лицето му и ако имате възможност, кажете му, че така го помня, защото единственото лице, което си спомням ясно от онази нощ, е лицето на жената на този портрет, падащ в огъня.

Тя беше нарисувана в профил с кълрава кестенява коса, вързана със сини панделки. Роклята ѝ беше с опалов цвят – перленобяло, омекотено с нотки на индиговосиньо и червена охра. Беше млада, привлекателна и толкова грациозна.

– Това Ботичели ли е? – попитах.

– *Andiamo** – каза Перуджино с толкова хриплив от страх глас, че бих го нарисувал в матовочерно.

– Защо го изгарят?

– Веднага. Трябва да тръгваме веднага.

– Ще го спася. – Освободих ръката си и се шмугнах в тълпата. Бях само на четиринайсет, но вече знаех, че няма начин да се възстанови нещо, след като е унищожено.

Тази вечер Пиаца дела Синьория** във Флоренция беше претъпкан. Когато се приближих до огъня, трябваше да се вдигна на пръсти, за да видя върховете на огнените езици – жълти, изпъстрени с яркочервени искрици, образуващи дяволски ореол в нощното небе. Опашка от мъже и жени пристъпваше към кладата, държейки наръчи... какво? Беше твърде задимено, за да се вижда добре, но щом се приближиха до пламъците, видях мъж да хвърля в огъня лютня, момче да мята колода карти и жена да добавя купчина бродирани вълнени рокли. Какво

---

* Да тръгваме (ит.).

** Площад пред двореца Палацо Векио във Флоренция. Той е център на политическия живот по времето на Флорентинската република.

щеше да я топли през зимата? След жертвоприношението те паднаха на колене, вдигнаха ръце и заридаха, сякаш можеха по някакъв начин да хвърлят и гласовете си в огъня.

– Изгорете огледалата си, роклите си, картините си, книгите си – разнесе се мрачен глас над тълпата. – Ако не се покаете, този град няма да бъде нищо повече от кървава бездна, леговище на крадци, дом на бедността. – Върху една платформа до кладата стоеше – познахте ли кой? – Фра Джироламо Савонарола. *Mi dispiace**, това име кара много хора да се притесняват. Ако не ви харесва, повече няма да го споменавам. Обещавам. Посещавали ли сте Флоренция по време на управлението на този луд монах? Ах, изпуснали сте цял спектакъл. Тази нощ той беше облечен в тъмна роба с голяма качулка, спусната ниско над челото му, която засенчваше дълбоко поставени очи, дълъг нос и ъгловати черти. Размахваше ръце като диригент и говореше напевно. – Ако не се очистим от греха, мечът Господен ще се стовари върху всички нас, бързо и съвсем скоро.

Притиснах с длани ушите си, за да не бъда омаян и тласнат към пламъците. Къде беше онази картина на Ботичели? *Там.* Дървената основа изглеждаше дебела и твърда като дъб. Това беше добре, но огнените езици се впиваха в дървото, издълбавайки неравни бразди, обрамчени с оранжева пепел. Посегнах към портрета. Пламъците погъделичкаха пръстите ми. Дръпнах се назад. Изгорелите косъмчета на ръката ми миришеха като мъртъв хермелин.

– Опашката за изкуплението е там, синко – каза една жена с изцапано с пепел лице.

– Не съм тук за... – За щастие, преглътнах думата „изкупление“ и вместо това казах: – Нямам какво да дам. – Обърнах се отново към картината на Ботичели. Пукнатина, пълна с бълбукаща портокалова пепел, разделяше портрета надве.

– Ами твоите рисунки? – Жената хвана презрамката на пътната ми чанта.

– Това са дреболии – казах аз, стараейки се гласът ми да е спокоен като кремавобяло, нанесено леко с четка върху обработено дърво. – Само груби скици.

– Грешник.

Кълна се, че езикът на жената изскочи, морав и раздвоен, като на змия. Добре, може би само така ми се е сторило, но така го помня, така го и разказвам. В този момент, о, колко съжалявах, че бях дошъл във Флоренция.

Бях прекарал по-голямата част от живота си в Урбино. Били ли сте там? Да, това е един отдалечен, укрепен град в източния край на Апенините и отнема няколко дни, за да се стигне дотам, но си струва пътуването. Терасирани хълмове, кипариси, римски руини. След снежната зима небето става бледолилаво с малко повече синьо – ултрамарин, а не азурит – и сградите блестят в нюанси на бакър, ръжда и ейл. Когато го посетите, не пропускайте Херцогския дворец. Със своята камбанария и купол, разположени високо на хълма, той прилича

* Съжалявам (ит.).

повече на църква, отколкото на дворец, което е много уместно, защото в много отношения нашият херцогски двор е нашата религия. Когато мислите за големите дворове на полуострова, се сещате за Милано, Венеция и Ферара, нали? Добре, но не забравяйте Урбино. Нашият двор беше и все още е образец на поезия, мода и турнири с мечове и по ораторство. Това е и дворът, в който служеше баща ми.

Джовани Санти прекарваше дните си в рисуване на красиви картини за херцога, а нощем ме учеше да правя свои собствени красиви картини. Преди да се науча да ходя, седях върху коленете му, а той се люлееше напред-назад, докато рисуваше. Научих ритъма на рисуването чрез тези крака.

Това, което си спомням най-много от смъртта на баща ми, е неговата четка. Тя не беше семейна реликва. Херцогът не му я беше връчил по време на някаква специална церемония. Баща ми не беше я направил сам, той никога не изработваше своите четки. Вероятно я беше купил от някой пазар. Тя имаше дълга дървена дръжка, опръскана с изсъхнали петна от индигово синьо и оловно-калаено жълто. Власинките бяха от изключително дълги конски косми и бяха покрити с малахитовозелено. Аптекарят се опита да вземе четката от ръката му, но баща ми не я пусна.

Една монахиня ме побутна да вляза в стаята. Вътре миришеше на макове, ушна кал и кръв – миризмата на хора, които се опитват да излекуват неща, които не могат да бъдат излекувани. Прозорците бяха покрити с червени кадифени завеси – цвят червена охра, а не оранжев като вермилион*. Зачудих се защо човек ще скрива слънцето, щом ще трябва да пали толкова много свещи? Стаята беше пълна не само с лекари и монахини, но и с мебели. Майка ми беше натъпкала твърде много маси, столове и скринове в къщата, а баща ми не беше махнал нито една мебел, дори след като тя почина.

Преди три години, когато майка ми и сестра ми се разболяха, не знаех какво означава думата „смъртен одър“, но на единайсет години бях достатъчно голям, за да разбирам.

– Ненапразно си роден на Разпети петък – каза баща ми, като хвана пръстите ми със същата ръка, с която държеше четката. Дървената дръжка се заби в плътта ми. – Бог не би те благословил с такова обаяние и талант, освен ако не ти е предопределено да се издигнеш.

Погледнах обувките си. Протритата им кожа бе опръскана със синя боя. Имаше дупка на левия палец. Съжалих, че не бях обул нов чифт.

Баща ми прошепна:

– *Promettimi***.

Майка ми беше казала същото:

---

* Яркочервен цвят, граничещ с оранжево, кръстен на пигмент, базиран на живачен сулфид.

** Обещай ми (ит.).

– Обещай ми, че ще се грижиш за баща си.

Отговорих му по същия начин, както бях отговорил на нея:

– Всичко, което поискаш.

– Обещай ми, че никога няма да се откажеш от рисуването.

– Но аз искам да дойда с теб. – Ядосах се, че гласът ми пресеква като на малко момче.

– Ти трябва да останеш, Рафа, да останеш и да станеш най-великият художник в света. Най-великият художник в историята.

– Джовани – каза Еванджелиста да Пиан ди Мелето – най-доверениятпомощник на баща ми, висок и здрав като камбанария, застанал от другата страна на леглото, – сега момчето няма нужда от това.

– Всичко по-малко, синко, ще бъде разочарование за Бог. И за мен.

– Баща ти бълнува – прошепна един свещеник.

– Детството ти свърши. – Очите на баща ми трепнаха. – *Promettimi*.

Не бях изпълнил даденото на майка ми обещание – не се бях грижил достатъчно добре за баща си. Обаче това щях да изпълня. Отговорих:

– Обещавам.

– Виждаш ли? – заяви той на Еванджелиста. – Казах ти, че това няма да го съсипе. – Той се обърна към мен. – И така, сине мой, имаш много за вършене. Тъй като ти дадох работа, трябва да я вършиш. Няма да има време за скръб. Ще трябва да се трудиш усърдно, но никога с тъга или гняв. Бог ти е дал живот, така че трябва да го използваш. Красотата извира от радостта. Ако помниш това, ще спазиш обещанието си към мен, а си длъжен да го спазиш.

Иска ми се смъртта да е като една-единствена олтарна картина. Вместо това тя е картина след картина, след картина... Ако можех да нарисувам отново момента на смъртта, ето какво бих избрал: отпуснат в леглото баща с отворена и празна длан, монахини с вдигнати молитвено ръце, а встрани момче, което се е навело до стар шкаф, за да вдигне от пода една четка за рисуване с дълга дръжка и дълги влакна. Така *трябваше* да дойде смъртта, нали?

В нощта, когато баща ми най-накрая премина в отвъдното, аз се върнах в неговото ателие – *моето* ателие. Неговите помощници бяха опаковали вещите си и си бяха тръгнали. *Маестрото* беше мъртъв, те имаха семейства, които да издържат, и едно единайсетгодишно момче не можеше да им помогне. Те бяха взели всичко: гърненцата с бои, купчини дъски за рисуване, въжета, платна, двете пилета, които живееха в ателието, абсолютно всичко. Малкото, което бяха оставили, беше в пълен безпорядък. Навсякъде се търкаляха празни шишета, по пода бяха разхвърляни проскубани четки, трикрако столче бе облегнато на стара дървена маса. Потърсих ведро с вода, но и ведрата ги нямаше. Като коленичих пред вратата, извадих от джоба си четката на баща ми. Бях я изтръгнал, ридаейки, от вкочанените му пръсти, докато един свещеник се опитваше да ме откъсне от него – съвсем не идеалната сцена. Топнах четката в една кална локва и започ-

нах да търкам косъмчетата ѝ. Търках ли, търках, но така и не можах да отмия зелената боя.

На погребението – милосърдно дело, за което още щях да имам голям дълг към херцога и херцогинята, ако бяха живи, за да го приемат, благодарих на херцога на Урбино, Гуидобалдо да Монтефелтро, че ми подари една най-добрите картини на баща ми – „Мадоната с Младенеца", красиво рамкирана. На следващата сутрин херцогът ме изпрати да чиракувам при най-великия художник в нашия край, Пиетро Перуджино. Баща ми беше използвал предимно темперни бои за своите картини върху дърво, но Перуджино ме научи да спра да смесвам пигментите с яйце и вместо това да започна да ги смесвам с ленено масло. Той ми помогна да овладея маслените бои – техника на бъдещето, на великите северни художници, на Леонардо да Винчи. Темперните бои са постни, а маслените са гъсти. Темперните съхнат бързо, а маслените – бавно. Темперната живопис разчита на цветни петна, докато маслената – на светлосенките. Лягах си късно, ставах рано и смесвах толкова много цветове, че хаванът и чукалото ми започнаха да се износват.

Когато станах на четиринайсет, Перуджино се съгласи да ме заведе във Флоренция, за да изучавам майсторите. Мислех, че съм много важен, прекосявайки онези планини по време на бавното шестдневно пътуване. Бях чувал слуховете, че Флоренция преживява ужасни времена. Семейство Медичи де факто бе управлявало Флоренция в продължение на колко време? Повече от сто години? След като бяха осъдени на изгнание, някой трябваше да заеме овакантеното място във властта, така че го бе заел този луд монах. Докато Медичите бяха проповядвали евангелието на алчността, този монах разказваше притчата за бедността и Божия гняв. Обаче аз не взех на сериозно предупрежденията. Никой проповедник, колкото и добър да е той, не би могъл да призовава град като Флоренция да се откаже от любовта си към изкуството.

Грешах, разбира се.

Доказателство за това беше тази жена, която се опитваше да изтръгне моя скицник от ръцете ми, докато пламъците обгръщаха портрета на Ботичели. Имах малко време да го спася, затова вдигнах поглед към жената и ѝ отправих най-хубавата си усмивка – кривата, при която се вижда само една от трапчинките ми, и казах:

– Това са религиозни образи, синьора. Главно мадони.

– Мадони? – Няколко мъже се скупчиха около мен. Имах чувството, че стоя на дъното на кладенец със стени, направени от странни последователи на лудия монах.

– Какво друго би рисувало едно момче? – Извадих скицника си и прелистих страниците. Казвах истината, поне донякъде. Беше скицник с мадони – най-вече. Спрях там, където знаех, че има няколко красиви мадони подред. – Нищо друго освен рисунки на най-съвършената жена в света.

– И са голи! – извика жената, като откъсна една от задните страници. Рисунката беше етюд на езическата гръцка богиня Афродита, не съвсем подходяща тема за подобно религиозно събиране.

– Така се рисува Мадоната – казах аз, отстъпвайки назад към един дебел мъж, който пречеше на бягството ми. – Първо се рисува естественото тяло и после се добавят дрехите.

– Така или иначе тези рисунки отиват в огъня. – Жената ме хвана за врата и ме бутна към кладата.

Ако ме накараше да изгоря скицника си, можех ли да пресъздам рисунките в него? Не. Една рисунка улавя не само една сцена, но и конкретен момент от кариерата на художника, а този момент винаги се променя. Както е казал Леонардо, това е като да стъпиш в течаща река, но реката никога не е една и съща два пъти. (Добре де, да, Леонардо перифразираше Хераклит*, но какво от това, ако се позова и отдам дължимото на майстора от Винчи вместо на един прословуто недоволен грък?)

Погледнах към портрета на Ботичели. *Къде е?* Там. Проблясване на бледото лице. Все още можех да го спася, но колко души бяха пред мен в тази опашка и чакаха да хвърлят вещите си в пламъците? Петнайсет, двайсет? Защо опашката се движеше толкова бавно? И защо огънят излъчваше такава горещина? Димът изпълни носа и устата ми. Залютя ми на очите.

При вида на сълзите по бузите на едно момче жената омекна.

– Къде са родителите ти?

Обърнах към нея големите си кръгли очи – знаех, че ще отразят огъня доста драматично, и въздъхнах:

– И двамата отидоха в отвъдното, синьора.

– Защо... – Очите ѝ се напълниха със сълзи. – Нямаш си никого, който да ти покаже кое е по-добро.

Поклатих глава.

Тя хвана лицето ми с две ръце и каза:

– Предай греховните си неща на Бог. Само тогава Той ще те спаси, ще спаси всички ни, в море от чудеса. – Лицето ѝ сияеше от вярата в Бог. Сълзите в очите ѝ бяха сълзи на надежда. Стана ми жал за нея.

Първия път, когато видях онази буца да издува корема на баща ми, си помислих, че Бог е направил чудо и е превърнал баща ми в първия мъж, който ще има бебе. Баща ми щеше да роди това бебе, което без съмнение щеше да бъде момиче и да порасне, за да стане майка със собствени дъщери. Къщата ни отново щеше да се напълни с майки и сестри. Ала това беше, преди да открия, че Бог не прави

* Думите на Хераклит: „Човек не може да влезе два пъти в една и съща река, защото реката вече не е същата и човекът вече не е същият.“

чудеса и буцата, която расте в корема на човек, никога не е признак на живот, а само признак на болест.

Така че съжалих тази жена, тази последователка на лудия монах, защото тя все още не беше научила истината, че Бог не ни дарява чудеса, а това е нещо болезнено за научаване, нали?

– Да, да! – извиках аз, вдигнах едната си ръка във въздуха и завъртях очи точно като онова момче, излекувано от демона в Евангелието. – Усещам Исус Христос!

Когато жената падна на колене, за да благодари на Бог, че ме е довел до спасение, тя пусна лицето ми. Залитнах назад и паднах на земята сред гората от крака.

– Момче! – извика жената. – Помогнете на това момче, то припадна!

Втурнах се през храсталака от крака и бурените от сенки, притиснал здраво скицника си към гърдите. Проправих си път до кладата. Къде беше картината? Огледало, купчина книги, капак на клавесин... *Там!* Почти бе изчезнала, но лицето все още бе непокътнато. Посегнах с лявата си ръка към пламъците – все пак бих могъл да рисувам без лява ръка, но кладата изпука и едната ѝ страна рухна. Целият бях покрит с пепел. Закашлях се и погледнах към портрета на Ботичели, или по-скоро към мястото, където беше. Сега от него бе останала само пепел.

Не ми отне много време да намеря Перуджино, който чакаше в края на площада.

– Къде е Ботичели? – попита той.

Поклатих глава.

Перуджино ме прегърна през раменете и бързо ме изведе от площада. Знаех, че не трябва да го правя – жената на Лот, която се превърнала в стълб от сол, Содом и всичко останало, – но погледнах назад. Колко ли произведения на изкуството изгоряха в пламъците тази нощ?

След смъртта на майка ми бях открил баща ми в ателието му да добавя варак на картина, изобразяваща Светото семейство. Останалата част от херцогския двор скърбеше в двореца, затова попитах:

– Какво правиш тук?

Той отговори:

– Рисувам света такъв, какъвто трябва да бъде, вместо такъв, какъвто е.

Като погледнах назад към кладата тази вечер, реших, че това ще правя и аз. Нямаше да рисувам сцени на тревожен страх, нищета или насилие, в света имаше достатъчно от тях. Не. Щях да рисувам картина след картина за красотата, толкова много красота, че никакъв огън да не може да я погълне цялата. И може би, просто може би, ако нарисувах достатъчно, светът щеше да се насочи към моите картини и да стане толкова съвършен, колкото трябваше да бъде. А ако можех да рисувам толкова добре, че да насоча света, макар и малко, към красотата, тогава щях да спазя обещанието си към баща си, защото аз, Рафаело Санти, наистина щях да бъда най-великият художник в цялата история.

Обручение Богородично – на Перуджино, Рафаело и Синьорели

Перуджино.
Обручение Богородично (1500–1504).
Музей на изящните изкуства, Каен

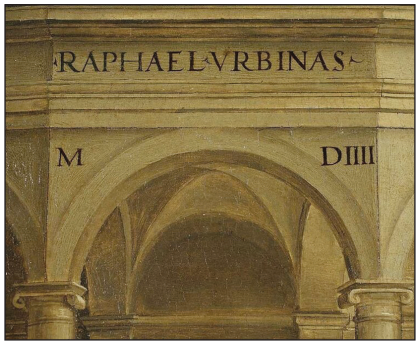

Името на Рафаело
върху корниза на храма

Рафаело.
Обручение Богородично (1504).
Пинакотека Брера, Милано

Синьорели. *Обручение Богородично* (1490).
Национална художествена галерия, Вашингтон

Рафаело.
Рисунка на голо тяло.
Музей „Ашмол“, Оксфорд

Рафаело. *Давид.*
Британски музей, Лондон

Микеланджело. *Давид*
(1501–1504).
Академия за изящни изкуства,
Флоренция